

Borbás György

Bronzba foglalt Requiem a vértanúkért

Teljesítettem kötelességemet...

Történelmi adósság (Aradon) és megkésett kegyeleti kötelesség (ittthon)



*(A fátyol alól is könnyű
angyal mosolyog.) Csernoch János
azóta is visszakéri, „amit
életében megmenteni nem tudott.”
Aradon csákányos kezekről,
A Téren mákonyos eszméktől
Megtépázva az allegória,
S a Kerepesiben kuncog
A mosottkő... - szegény,
Szegény Mayer Zala.*

*Bence Lajos: Óda a hazatérőhöz,
Lendva, 1996. október-november¹*

„A lázadó vezéreket fel fogom köttetni - a magyarokhoz átállt tiszteket agyon fogom lövetni - gyökerestől irtom ki a gázt, és egész Európának példát fogok statuálni, hogyan kell bánni a lázadókkal, és hogyan kell a rendet, nyugalmat és békességet egy évszázadra biztosítani.” - Haynau tábornok beválthatta vérfagyasztó fenyegetését. A kegyetlen leszámolás, a honvédtábornokok aradi kivégzése elevenen él, él napjainkban is a nemzet emlékezetében. Kossuth méltán nevezte 1883. március 15-én a magyar Golgotának.

*Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”*

*S Edward király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány*



- fogalmazta meg Arany János Ferenc József 1857. évi látogatása hírére a maga vádbeszédét nevezetes balladájában. Jókai a legkisebbik Baradlay fiú tragédiájában idézte fel a kérlelhetetlen leszámolást. Festészetben pedig Thorma János vállalkozott Pöltenberg Ernő akasztása jelenetének megfestésével a hősi helytállás megidézésére.

Arad megyében már 1861-ben gyűjtés indult a vértanú emlékművére. Az adakozók között a magyarok mellett sok román, német és szerb nemzetiségű is akadt.

Ebből fedezték 1874-ben a vár közelében a vesztőhelyen egy kőoszlop felállítását, melyet aztán ugyancsak közadakozásból 1881-ben márványobeliszkkal cseréltek fel. Ez ma is a megemlékezések színhelye.²

A kiegyezés és a királyi pár koronázási ajándékának a honvéd-segélyre történő felajánlása új lendületet adott a méltó emlék felállításának. Tiszti Lajos szerkesztőnek az „Alföld” című lapban közzétett felhívása nyomán azonban csak jó tíz év múlva lehetett meghirdetni a pályázatot. Az első díjat, vele a 250 aranyat Huszár Adolfnak ítelték. A sors azonban közbeszólt...

„*Én hittet dolgozom, és ha munkám eredményével a nagyközönség elé állok, meggyőződésem szerint teljesítettem kötelességemet.*”- vallotta Zala (Mayer) György³, aki a Münchener Akadémia kiváló ajánlólevelével, a Mária és Magdolna fogadtatásának példátlan sikere után hazatérve vehette át az elhunyt Huszár Adolf pályázatnyertes Aradi vértanúk emlékművére kapott megbízatást.

Megbízói arra kérték, hogy ragaszkodjon Huszár pályadíjnyertes tervéhez. »*Zala azonban sokkal eredetibb és önállóbb művészi egyéniség, hogysen egy más művész fölfogását és kész tervét egyszerűen magáévá fogadhatta volna s beható tanulmányozás után arra a következtetésre jutott, hogy az egésznek csak az alapeszméjét tarthatja meg...*«

A franciás lendülettel, tűzzel, merész hévvel átdolgozott emlékmű hazai iskolát is teremtett. A szobor magva, alapeszméje a realiztikus elemek a vértanúk domborműves plakettjei⁴ az allegorikus főalakkal, a talapzat csúcsára állított Hungária-val és a középső mező négy, szinte önálló kompozícióban megfogalmazott Harckészség, az Áldozatkészség, az Ébredő Szabadság és a Haldokló harcos szoborcsoportokkal vált teljessé.⁵ Az allegóriák idézték fel, értelmezték és egyben emelték a ragyogó erkölcsi példa magaslatára a tizenhárom hős-áldozatnak az eszméért, a hazáért megalkuvás nélkül vállalt magasztos véráldozatát.

A szobrot 1890. október 6-án leplezték le országos ünnepség közepette. Erre az alkalomra meghívták Kossuth Lajost és nővérét, a kivégzett tábornokok még élő rokonait, Munkácsy Mihályt feleségestől, természetesen az alkotót, továbbá Klapka Györgyöt, Pulszky Ferencet. Az ünnepség alkalmával, aranyéremmel tüntették ki Kossuth Lajost, Klapka Györgyöt, Perczel Mórt, Pulszky Ferencet, Zala Györgyöt. Ezüst emlékérmeket kaptak Damjanich özvegye, Schweidel Albertné, Schweidel tábornok két lánya, Lahner György özvegye és leánya, Leiningen-Westerburg özvegye, fia és leánya, Dessewffy rokonai, Lázár Vilmos mostohagyermekai stb.

A távolmaradottak, Kossuth és nővére, Perczel Mór, gr. Teleki Sándor, dr. Vécsey Károlyné táviratot küldtek. Az ország minden részéből érkezett küldöttségek, vendégek 288 koszorút helyeztek el a szobor tövében. Az avatóbeszéd között Palágyi Lajos pályadíjnyertes ódáját a Nemzeti Színház egyik művésze szavalta el.

*Haláluk! Fagyos rémülettől dermedt
Egy ország lelke, látva ily halált,
Bár milljó sebből vérzett a nemzet,
Milljó tekintet a bitókra szállt,
Lesujtva, némán és kővé meredten
Vad iszonyattal csüngtünk ama tetten
S a bős sikoltás, mely keblünkből tört ki,
Ajkunkra fagyva, nem tudott kitörni.*

*S ők élni fognak, élni mindörökkön,
Szent lesz, örökké a sírgödör,
A míg az eszmény ki nem hal e földön,
Míg magyar szellem még magasba tör,
Az ígét, melyért éltet áldozának,
Szívébe irták az egész hazának,
Utódtól fogja hű utód tanulni:
Hogyan kell élni s hogy lehet meghalni.⁶*

Hungária alakját félméteres magasságban is elkészítették. „Most azt tervezik, hogy a kis Hungária-alakot ezüstbe öntik, s elküldik Kossuth Lajosnak a szoborleplezés aranyérmével együtt, kifejezésül a nagy hazafi iránt érzett általános hódolatnak.” A következő évben a városban külön múzeumba kezdték összegyűjteni a vértanúkra, s a szabadságharcra vonatkozó ereklyéket.

Az emlékmű ellen már 1919-ben a helyi türelmetlen román vezetők mozgalmat indítottak, mert szerintük a magasba emelkedő főalak, talapzatában a Hungária-vésettől az ezeréves Magyarországot, a románok elnyomását jelképezné. Hatására előbb bedeszkázták, majd 1925-ben eltávolították. Hosszú ideig a lovardában, aztán a várárokban tartották, - napjainkig megőrizték! (A parlament előtt, az ideiglenes Kossuth-híd építése miatt 1945-ben lebontott Andrássy Gyula gróf lovas szobrát később beolvasztották.) Restaurálására, újjraállítására az utóbbi évtizedekben többször - 1954, 1957,⁷ 1974 majd 1990-ben - látszott remény és történetek kezdeményezések.⁸ A két nép történelmi megbékélésének, baráti közeledésének, kölcsönös tiszteletének tartalmas szép szimbóluma, jelképe lehet az okos, türelmes diplomáciával, sok-sok remélt kölcsönös bölcsességgel a közeljövőben megvalósítható esemény.⁹

Azonban a vértanúk arcképeinek másolatai itthon is megmaradtak. A Batthyány-család ikervári utódai által 1900-ban a szombathelyi premontrei gimnáziumnak adományozott gipsz másolatok jó állapotban, szépen tervezett, fából épített alapzaton az aulában évről-évre keretezik az iskolai megemlékezést. Míg a ceglédi Kossuth Múzeumban az aradi származású Kreith Bélától ajándékba kapott medalion-sorozat jó ideje raktárban várja, hogy újra méltó módon a közönség elé kerülhessen abban a városban, ahol elhangzott Kossuth híres beszéde, s amelynek hálás lakossága nyolc vértanúról utcát nevezett el.¹⁰

A még müncheni évek alatt mintázott, márványba faragott piéta, a szépséges Mária és Magdolna szoborcsoportja is jól megvilágított, tágas térbe, közönség elé

kívánczik a pécsi püspöki palota keskeny, sötét, ormótlan üvegajtóval lezárt folyosójáról.

A sikeresen induló művész tervei megvalósításához műteremépítésbe fogott:

"Két év előtt egy beadványt intéztem a Vallás és Közoktatásügyi Minisztériumhoz, amelyben monumentális szobraim gipszmodelljeit és ... A Mária és Magdolna márványba faragását ajánlom fel a magas kormánynak ... mindezen munkáim tetemes költségének részben való megtérítéseképpen húszezer forintért... az "Arad emléke" alakjai is köztük vannak... mintegy ajándéknak szántam ... az ajándék modelleket elfogadták, de a Mária és Magdolna márványba faragására ... mindeddig nem kaptam megbízást... nem forszíroznám a dolgot a Minisztériumnál ha egy nagy műterem létesítése nem lett volna életszükséglet rám nézve..."

Zala György 1894-1929-ig dolgozott főművén, a Millenniumi emlékművön:

„Magyarország ezeresztendős történetét gyúrja most Zala György bronzba, amely miatt itthon már annyi gáncs érte... de ő rajongó szeretettel és lankadatlan energiával dolgozik tovább magasztos munkáján és bízva-bízik abban, hogy majd, ha készen áll az emlék, megjön az igazának diadala... És mindazok bíznak ebben, akiknek csak halvány sejtelmük van arról, mily óriási föladatot végez... Tulajdonképpen az emlék elkészítése egy jó emberöltőre való munka ... örök időkre készül, s ennek szobrai nem szabad és nem lehet a művészetben ideig-óráig uralkodó divat szerint megmintázni."

„Bizonyos, hogy a szoboremlék a pesti városrészt Buda méltó párjává avatta. Ma pedig szép fővárosunk meghatározó, reprezentatív városképi eleme. Hatásosan gazdagította nemzedékek történelmi ismereteit, táplálta, ébren tartotta nemzeti önbecsülésünket. Közel száz éve, a legválságosabb időkben is állt, „működött”, rendületlenül szembesített Istvánnal, Endrével, Bélával...

Igazán örülhetünk, hogy talán 1968 óta itt, a Hősök terén, a Millenniumi emlékü himnikus emelkedettségu plasztikai eposza, legalábbis plasztikában elbeszelt történelemkönyve előtt szólal meg Ferencsik János által vezényelt előadásban a Himnusz, az új esztendőt köszöntő éjféle adásban, a Magyar Televízióban. A látvány méltán dobogtatja meg az óévtől, a múlttól tisztos számvetéssel búcsúzó és az új reményekre gondolók millióinak szívét, az élmény megerősíti kötődését elődeihez, közösségeihez, hazájához-népéhez." (A MILLENNIUM SZOBRÁSA ZALA GYÖRGY 1858-1937, Kossuth Kiadó, 1999. p. 63.)

Amikor őszintén örülhetünk az emlékmű helyreállításának, ne legyen ünneprontás a figyelmeztetés - és kérelem -, hogy a nemzeti szobrászat egyik megteremtőjének, egyben európai rangú mesterének emlékét mindez ideig *sem emléktábla, sem róla elnevezett utca vagy tér nem őrzi a fővárosban, amelynek annyit dolgozott.*¹¹

(Fadrusz János emlékét három, Stróbl Alajos nevét egy utca őrzi Budapesten.) A Döbrentei téren újra felállított Erzsébet királyné, a budavári Honvédemlékmű, de az aradi vértanúk emlékműve és a szegedi Deák Ferenc szobor alkotójáról Magyarországon mindössze egy lakótelepet neveztek el 1979-ben a hálás mezőhegyesi polgárok: Kozma Ferencnek, a lótenyésztés kiváló képviselőjének és egykori világhírű méneseinek megörökítéséért.¹²

Sajnos nem vezetett eredményre a szülőföld eddigi többszöri kezdeményezése sem. A Magyar Nemzetiségi Művelődési Intézet igazgatója, Göncz László (Lendva) és a Zala Megyei Önkormányzati Közgyűlés elnöke, Varga László (Zalaegerszeg) még 1998. március 6-án a Fővárosi Városképvédelmi Bizottsághoz címzett, illetve az 1998. szeptember 21-én kelt, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumához felterjesztett kérelme sem kapott támogatást...

Bízom benne, hogy a monográfia megjelenése után talán akad civil szervezet a nagyszerű életmű felkarolására, vagy baráti kör alakul Zala György emlékének ápolására, munkásságának széleskörű megismertetésére.¹³

Jó lenne, ha most, az Aradi vértanúk emlékének várható újraállítsa alkalmával, a közeljövőben emléktábla kerülhetne a művész Stefánia úti, Lechner Ödön által tervezett szecessziós műteremvillája falára. Egyszer talán, emlékmúzeumnak is otthont adhat a jelenleg diplomáciai célokat szolgáló, a líbiai nagykövetségnek otthont adó becses épület!

Híven a fiatal művésztárs, Sidló Ferenc¹⁴ elköszönő szép gondolatához: „Zala György és nagy kortársai ismertették meg alkotásaik nyomán a magyar művészetet Európával, s övéké az érdem, hogy nemcsak egy-egy név, de az egész nemzet művészete kapott helyet és rangot a nyugat képzőművészeti életében. Óriási ugrás volt ez. A félhomályból a napvilágra. És hódítás. Hódítása a magyar alkotó géniusznak. Felvonulhatni és bevonulhatni külföldre, kitűnő művészeknek, sokaknak, együtt, egyetemesen. És jelentkezni: íme Magyarország művészete! Ez az Európába való bevonulás a Zala Györgyöknek soha el nem múló érdeme. Tisztelettel és hálával gondolunk Zala Györgyre.”

Úgy legyen.

Zalaegerszeg, 2003-09-23

1 Borbás György: A Millennium szobrásza Zala György 1858-1937. Kossuth Kiadó Budapest 1999. p. 76-79

2 Az aradi 13 vértanú szobra, Vas. Újs., 1899. október 8., 46. évf. 41. sz. p. 686.

3 Zala György, 1883-ig Mayer (Alsólendva 1858. április 16-Bp. 1937. július 31.), szobrász. Mintarajziskola. 1879 Bécs E. Hellmer. 1880 München J. Knabl, W. Wittmann, M. Wagnmüller, E. Sirius tanítványa. Mária és Magdolna (1884) Hazatér Budapestre. Aradi vértanúk (Arad, 1889), Honvédszobor (Buda Díz tér, 1893), Andrassy Gyula gr. lovas-szobra (1906), Millenniumi Emlékmű (1894-1929), Erzsébet királyné (1932)

4 A tizenhárom tábornok érem-arcképe az aradi vértanúk emléksobrán-Zala Györgytől (kép)=V.Ú., 1899. 41. p. 684-685.

5 A Képzőművészeti Társulat 1888. márc. 1. ülésén Károlyi Tibor elnök átnyújtja Zala Györgynek a "Harcékszeg" c. szoborművéért odaítélt nagy aranyérmét. Az 1888/III. Képzőművészeti Társulat Választmány jkv., MTA MKI Igy.

6 Palágyi Lajos: AZ ARADI VÉRTANÚK. Szavalkönyv. Válogatott versek. A magyar költészet kincsestára. Unikoris Kiadó Bp. 2001 p. 185-187

7 Gárdonyi Jenő: Újra felállítják Aradon a 13 vértanú szobrát = Érdekes Újság, 1957. aug. 3. p. 14.

8 Kovács Géza (72 éves) történész, Arad. 1997. március 7-én kelt levele szerzőhöz: Az aradi szabadság-szobor története p. 2. - B. Gy.: Esély az emlékmű újraállítására. Háromnegyed század, 75 évi enyészet után feltámadhat a vértanúk emléke. = Zalai Hírlap 1999. 10. 6. 1. 5.

9 Nem valósult meg a 80-as években kezdeményezett, a Budai Várba szánt Aradi vértanú emlékmű felállítása. Szervátiusz Tibor terve szerint tizenhárom bazalt (gránit?) tömböt helyeztek volna el. A Zrínyi Miklós Gimnázium 2. C. osztálya úgy döntött, hogy a gyümölcszedésből összegyűjtött 2500 forintot inkább a felépi tendő Nemzeti Színházra ajánlja fel. - Nagykanizsa város a 150 éves évforduló alkalmával állította fel a tizenhárom vértanú emlékművét a Vasember ház belső udvarán.

10 B. Gy.: Negyvennyolc szoboremlékei, Zala György emlékkiállítás a Göcseji Múzeumban = Zalai Hírlap, 1997. 03. 14. p. 7.

11 Úgy tudom, időközben Rejtő Jenőről is neveztek el (megérdemelten!) utcát. Requiem egy emléktábláért.

Kezdeményezés Zala György emlékének megőrkítéséért 1998-2003 között keletkezett levelek. MNG a.

12 Balanyi Miklós: A mi utcánk. Mezőhegyesi Füzetek. 1999. p. 36.

13 Szatmári Gizella: Zala György 1858-1937, Emlékkiállítás katalógus, Lendva, 1996. december

14 Sidló Ferenc: Művész volt - és Úr. Színházi Élet, 1937. augusztus 8-14.